

Nr 11.

Ankom till riksdagens kansli den 5 juni 1946 kl. 12 m.

*Andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande nr 11,
beträffande utredning angående befolkningsfördelningen
mellan landsbygd och stadsbygd m. m.*

I en inom riksdagens andra kammare väckt, till dess tredje tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 383, har herr *Carlsson* i Bakeröd m. fl. hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning såväl av de förhållanden, vilka sammanhånga med befolkningsfördelningen dels mellan landsbygd och stadsbygd och dels mellan städer och samhällen av olika storlek, som av de svårigheter, vilka föranledas av den fortsatta tillväxten av landets största städer. *Motionen.*

I förenämnda motion har det framställts såsom synnerligen angeläget, att verksamma åtgärder med det snaraste vidtagas för att bromsa flykten från landsbygden. Det har särskilt framhållits, att de stora städerna draga till sig en opropotionerligt stor andel av landsbygdens flyttningsförlust, vilket motionärerna finna vara synnerligen olyckligt. Det synes därför motionärerna vara lämpligt, att staten och näringslivet ena sig om att förlägga nya industrier och även statliga inrättningar till mindre städer och samhällen och även till landsbygden för att befrämja utvecklingen där. Såsom en smidig, omedelbart verkande åtgärd, ägnad att bromsa flyttningen från landsbygden, har i motionen ifrågasatts att vid anställning av arbetskraft i Stockholm skulle stadgas arbetsförmedlingstvång liknande det som i vissa yrken kommit till användning under kristiden. Motionärerna framhålla såsom sin mening, att man genom en sådan åtgärd skulle »på ett smidigt sätt få kontroll över arbetsmarknaden och den vägen reglera inflyttningen» och att ett dylikt system säkerligen även skulle få en indirekt verkan därigenom att vetskapen om dessa besvärligheter skulle dämpa lusten att flytta till Stockholm.

Riksdagen har under de senaste åren vid upprepade tillfällen och i skilda sammanhang haft anledning att taga ställning till de problem, som utgöra det huvudsakliga innehållet i förevarande motion.

Vid 1942 års riksdag väcktes sålunda av herr Nilson i Spånstad m. fl. *1942 års riksdag.*
motion (II: 16) om utredning av frågan, huru landsbygden skulle kunna

göras delaktig av de sociala och kulturella förmåner, som städerna bereda sina innevånare. Sedan andra kammarens andra tillfälliga utskott efter företagen utredning i sitt utlåtande nr 7 avstyrkt bifall till motionen, avslogs denna av kammaren.

1944 års riksdag.

I motion II: 173 hemställde herr Skoglund i Doverstorp m. fl. att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t dels efter erforderlig översyn och samordning av slutförda, pågående och därutöver nödvändiga utredningar, som vore av betydelse för problemet om landsbygdens avfolkning, snarast möjligt upprättade en plan, utvisande i vilken ordning erforderliga åtgärder mot denna befolkningsrörelse borde vidtagas med hänsyn till angelägenhetsgraden av olika sådana åtgärder samt till våra finansiella resurser, dels ock snarast möjligt framlade förslag till sådana åtgärder på området, som i första hand måste komma till utförande, samt att därvid motionärernas i motionen anförda synpunkter måtte vinna beaktande.

I motion II: 244 hemställde herr andre vice talmannen Carlström m. fl. att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om en allsidig utredning om landsbygdens befolkningsfråga och därmed sammanhängande spörsmål samt att de synpunkter, som i motionen anförts, därvid måtte beaktas.

Sedan andra kammarens tredje tillfälliga utskott från ett flertal myndigheter och sammanslutningar inhämtat upplysningar, avgav utskottet utlåtande däröver (nr 8). Utskottet anförde därvid bland annat följande:

»Av de yttranden, som avgivits i anledning av motionerna, har utskottet kommit till den uppfattningen att visserligen åtskilliga sidor av det förevarande frågekomplexet kunde förtjäna att närmare belysas genom utredningar i olika avseenden. Utskottet har emellertid samtidigt kommit till den uppfattningen, att det kan vara förenat med avsevärda olägenheter att genom nya utredningar fördröja åtgärder, som äro ägnade att åtminstone hejda den pågående utflyttningen från landsbygden. På grundval av redan föreliggande eller igångsatta utredningar böra åtgärder i detta syfte kunna planeras och bringas till verkställighet. Vad som härför närmast erfordras torde vara en översyn och samordning av dessa utredningar samt en bedömning av föreslagna åtgärder efter deras angelägenhetsgrad och effektivitet i förhållande till de därmed förenade kostnaderna. Det organ, som får denna uppgift sig förelagd, torde böra successivt framlägga sina förslag, så att dessa snarast möjligt därefter kunna övervägas och i den mån de prövas lämpliga bringas till utförande. Om det under arbetets gång befinnes erforderligt att verkställa kompletterande utredningar inom vissa delar av det föreliggande frågekomplexet, torde det böra ankomma på vederbörande departementschef att efter framställning från detta organ föranstalta därom.

Utskottets uppfattning ansluter sig sålunda i huvudsak till vad som yrkats

i motionen II: 173. I motionen II: 244 hemställes endast om en allsidig utredning av frågan. Utskottet utgår från att i detta fall någon helt ny utredning ej nödvändigtvis åsyftas utan att yrkandet väl kan tillmötesgåas i den form, som föreslås i motionen II: 173, där också angivna förslag och riktlinjer för utredningsarbetet väl närmast äro att anse endast såsom *exempel* på utvägar att nå avsett mål.

Utskottet, som livligt behjärtat avsikten med här ifrågavarande motioner II: 173 och II: 244, får under åberopande av över motionerna avgivna utlåtanden och vad i övrigt här ovan anförts hemställa, att andra kammaren måtte för sin del i anledning av ifrågavarande motioner besluta skrivelse från riksdagen till Kungl. Maj:t med anhållan om översyn och samordnande av verkställda eller pågående utredningar, som beröra landsbygdens avfolkning, i syfte att därigenom snarast möjligt erhålla en plan, utvisande i vilken ordning erforderliga åtgärder mot denna befolkningsrörelse böra vidtagas med hänsyn till angelägenhetsgraden av olika sådana åtgärder, ävensom om framläggande snarast möjligt av förslag till sådana åtgärder på området, som i första hand måste komma till utförande.»

Vad utskottet sålunda föreslagit vann kammarens och riksdagens bifall.

I motion II: 135 om en utredning angående befolknings- och näringsförhållanden i Sverige, hemställde herr Andersson i Tungelsta m. fl., att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om en omedelbar utredning i motionens syfte och för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. 1945 års riksdag.

Andra kammarens andra tillfälliga utskott anförde i sitt utlåtande (nr 9) över motionen bland annat följande:

»Enligt utskottets mening måste vid en sådan översyn och samordning många av de spörsmål, som beröras i motionen, bli föremål för överväganden. Å andra sidan har utskottet funnit, att många av de problem, som denna motion tagit upp till granskning, icke tidigare varit föremål för någon utredning. Detta gäller framför allt möjligheterna att genom olika åtgärder skapa förutsättningar för en livskraftig industri, där annars naturliga förutsättningar finnas, men där bland annat frånvaron eller en otillfredsställande lösning av kommunikationer bidragit till att hämma uppkomsten av industri och därmed en efterlängtdad avsättningsmarknad för jordbrukets alster. Denna kombination torde på många håll vara en ofrånkomlig förutsättning för en harmonisk utveckling av en bygds näringsliv. Ett väl utvecklat och differentierat näringsliv löser sedan de flesta av de övriga problem, som motionen sysselsätter sig med.

De frågor motionen rullar upp äro utan tvivel av den vikt, att de böra bli föremål för utredning och åtgärder. Givetvis måste en blivande utredning i görligaste mån undvika att utreda vad som redan finnes utrett eller är före-

mål för utredning. Där måste det stanna vid ett sammanförande för gemensam redovisning av utredningarnas resultat i syfte att skapa en sammanfattande bild av bristerna och en möjlighet att överblicka de åtgärder, som måste vidtagas för att undanröja landsbygdens eftersläpning, då det gäller att åt landsbygdens folk skapa en levnadsstandard, likvärdig med städernas.

Utskottet får alltså hemställa, att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om utredning av de i motionen nr 135 behandlade problemen och att de förslag, vartill utredningen kan föranleda, föreläggas riksdagen.»

Härmed sammanhängde ock två motioner, II: 53 och II: 54, i vilka herr J. N. Jonsson m. fl. resp. herr Persson i Växjö m. fl. yrkat, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående statens medverkan i syfte att åstadkomma en med hänsyn till i motionerna anförda synpunkter mera rationell fördelning av industrien på olika orter och landsdelar.

I anledning härav anförde statsutskottet i sitt utlåtande (nr 244) följande:

»I motionerna framhålles, att en mera rationell fördelning av industrien på olika orter och landsdelar är önskvärd för att göra de skilda delarna av landet mindre känsliga för av konjunkturväxlingar beroende kriser. Utskottet finner denna fråga värd all uppmärksamhet från statsmakternas sida. Emellertid bör framhållas, att redan pågående utredningar ha till uppgift att beakta hithörande frågor. Detta gäller i främsta rummet norrlandsutredningen, vars verksamhet visserligen är begränsad till Norrland, men vidare också befolkningsutredningen och 1942 års jordbrukskommitté.

I detta sammanhang må jämväl uppmärksammas vissa framställningar i ämnet av förra årets riksdag. I skrivelse nr 437 har nämnda riksdag anhållit om översyn och samordnande av verkställda eller pågående utredningar, som beröra landsbygdens avfolkning. I detta beslut förutsattes, att det organ, som finge uppgiften sig förelagd, skulle till vederbörande departementschef göra framställningar om sådana kompletterande utredningar inom vissa delar av det berörda frågekomplexet, som det under arbetets gång kunde befinnas erforderligt att verkställa. Vidare har 1944 års riksdag i anledning av ett motionsvis framställt yrkande om allsidig och förutsättningslös utredning angående möjligheterna att genom lämpliga statliga åtgärder befordra en förskjutning av industriell verksamhet, småindustri och hantverk från storstäderna till mindre samhällen och till landsbygden i skrivelse nr 450 anført, att det vore av utomordentlig betydelse, att möjligheterna att främja den i motionerna förordade utvecklingen bleve beaktade under de planerade utredningarna. Det överlämnades åt Kungl. Maj:t att bedöma på vad sätt utredningen av frågan borde samordnas med övriga av riksdagen begärda utredningar.

Slutligen får utskottet erinra, att vid innevarande riksdag i de två lika-

lydande motionerna I: 78 och II: 135 framförts önskemålet om en utredning av de ekonomisk-geografiska betingelserna avseende i första hand befolknings- och näringsförhållandena inom olika delar av Sverige. Andra kammarens andra tillfälliga utskott har i utlåtande nr 9 tillstyrkt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om utredning av de i motionerna behandlade problemen. Vidare har nämnda utskott i utlåtande nr 10 — vid tillstyrkande i anledning av väckta motioner, att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om utredning i vissa frågor rörande samhällets behov att bestämma markens användning m. m. — uttalat, att ensidig sammansättning av en bygds näringsliv lätt medförde en alltför stor konjunkturkänslighet, och framhållit önskvärdheten av en bättre fördelning av olika näringsgrenar på de skilda bygderna. Vad det tillfälliga utskottet i nämnda utlåtanden hemställt har andra kammaren bifallit. Första kammarens andra tillfälliga utskott har i utlåtanden nr 17 och 18 hemställt, att första kammaren måtte biträda andra kammarens beslut.

Det synes utskottet uppenbart, att de i här ifrågavarande motioner angivna synpunkterna skola vinna beaktande vid de utredningar, vilka redan pågå, tidigare av riksdagen begärts eller beträffande vilka innevarande riksdag i annat sammanhang tager ställning.

Utskottet får därför hemställa, att motionerna I: 53 och II: 54 ej må till någon riksdagens åtgärd föranleda.»

Statsutskottets hemställan vann riksdagens bifall.

Utskottet har under hand inhämtat, att riksdagens skrivelser i anledning av begäran om utredning resp. vidtagande av åtgärder ännu äro beroende av Kungl. Maj:ts prövning.

Över motionen har utskottet inhämtat yttranden från socialstyrelsen, statistiska centralbyrån, statens arbetsmarknadskommission, 1941 års befolkningsutredning, 1942 års jordbrukskommitté, norrlandsutredningen, bostadssociala utredningen, Svenska stadsförbundet, Sveriges industriförbund, Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet landsbygdens folk och Sveriges hantverks- och småindustriorganisation. Svenska landskommunernas förbund har avstått från att yttra sig över motionen.

Infordrad utredning.

Socialstyrelsen anför bland annat följande:

Uti den nu ifrågavarande motionen framhålles särskilt, att de stora städerna draga till sig en oproportionerligt stor andel av den befolkning, som årligen flyttar från landsbygden till städer och andra tätorter. Styrelsen har låtit närmare undersöka folkmängdens förändringar i de större städerna under åren 1935—1944. Av bifogad tabell framgår, att de 18 städerna, på ett undantag när, uppvisa folkökning för båda femårsperioderna 1935—1939 och 1940—1944. För hälften av städerna är denna folkökning procentuellt större under den senaste femårsperioden än under den föregående.

I detta sammanhang torde det även vara av intresse att taga del av folkmängdens fördelning på egentliga landsbygden, agglomererad landsbygd och städer vid slutet av åren 1930, 1935 och 1940.

Härvid framgår, att av hela rikets folkmängd kom på den egentliga landsbygden vid 1940 års utgång endast 43,8 % mot 51,5 % tio år tidigare, medan den agglomererade landsbygdens, d. v. s. köpingar, municipalsamhällen och andra tätorter med minst 200 invånare, antal ökade från 16,0 % till 18,8 %. Den egentliga landsbygdens folkmängd minskade under tioårsperioden med 11,8 %, medan städernas växte med 19,4 %.

Den inträffade förskjutningen i befolkningens fördelning mellan landsbygd och tätorter beror till en del av ändringar i den administrativa indelningen, stadsbildningen etc. Ökningen av stadsbefolkningen kan sålunda delvis förklaras av gjorda inkorporeringar och nytillkomna städer. Befolkningen på den agglomererade landsbygden har likaledes ökat, ehuru med endast 2,8 %, vilket delvis torde bero på tillkomsten av nya samhällen eller ökning i antalet samhällen med ett invånarantal över 200.

Styrelsen vill i samband härmed erinra om de möjligheter, som det insamlade materialet till 1945 års folkräkning erbjuder till en närmare undersökning av omflyttningens struktur och art, vilka befolkningsgrupper som beröras därav m. m. Enligt styrelsens mening skulle en sådan undersökning bli av värde för bedömningen av de åtgärder, som böra vidtagas för att minska utflyttningen från landsbygden.

Det är givet, att förskjutningen i folkmängdens fördelning från landsbygd till städer och tätorter måste uppväcka farhågor för hur den fortsatta utvecklingen skall gestalta sig. Man får emellertid icke bortse ifrån, såsom styrelsen närmare framhållit i sitt yttrande över liknande, vid 1944 års riksdag väckta motioner, att en rationalisering av jordbruksdriften minskar behovet av arbetskraft. Samtidigt erinrade styrelsen om att 1930-talets siffror för avflyttningen från jordbruket i vart fall icke borde läggas till grund för alltför bestämda prognoser i fråga om befolkningsutvecklingen, då det vore osannolikt, att de omständigheter, som där varit utslagsgivande — och dit hörde även vissa förhållanden på jordbruksteknikens område — skulle komma att bli i lika hög grad verksam i framtiden.

Även om hänsyn toges till de senast anförda omständigheterna, utgör dock utflyttningen från landsbygden ett allvarligt problem. De av motionärerna gjorda iakttagelserna äro i stort sett riktiga, och de anförda missförhållandena, av vilka många redan uppmärksammats i tidigare motioner, äro för visso av väsentlig betydelse för både näringsliv och sociala förhållanden. Styrelsen finner emellertid, att åtskilliga av de förslag, som framläggas för att förhindra storstädernas tillväxt, ingiva starka betänkligheter. I motsats till tidigare motioner, som i regel åsyftat utredning av landsbygdens befolkningsfråga och positiva åtgärder till förbättring av denna befolknings lev-

nadsförhållanden, synes man i den föreliggande motionen lägga stor vikt vid åtgärder, som försvåra och inskränka möjligheterna till inflyttning till de största städerna, såsom införande av arbetsförmedlingstvång och inflyttningsförbud. Mot dylika tvångsregleringar ställer sig styrelsen avvisande. Däremot anser styrelsen, att de initiativ, som på frivillighetens väg tagits till rådgivning beträffande industrins lokalisering, kunna förväntas leda till en lämpligare befolkningsfördelning. Tillgången på arbetskraft och befolkningsförhållandena i övrigt spela nämligen numera en avgörande roll vid valet av förlägningsplats för en industri eller vid en ifrågasatt utvidgning av ett bestående företag. Rådgivning i lokaliseringsfrågor har igångsatts av industrins egna organisationer genom industrins produktionsråd (förutvarande omställningskommittén) i samverkan med statens arbetsmarknads-kommission och dess underlydande organ.

Motionen utmynnar i en hemställan om särskild utredning såväl av de förhållanden, vilka sammanhånga med befolkningsfördelningen dels mellan landsbygd och stadsbygd och dels mellan städer och samhällen av olika storlek, som av de svårigheter, vilka föranledas av den fortsatta tillväxten av landets största städer. Med anledning härav får socialstyrelsen hänvisa till att riksdagen på grund av 1945 års motion angående befolknings- och näringsförhållanden i Sverige hos Kungl. Maj:t anhållit om utredning av de problem, som behandlas i motionen. Vid utskottsbehandlingen fram hölls — vilket torde vara av intresse i nu förevarande sammanhang — att ett nära samarbete borde etableras mellan den ifrågasatta utredningen och andra utredningar, som syssla med frågor av hithörande art, såsom 1942 års jordbrukskommitté, norrlandskommittén, 1941 års befolkningsutredning m. fl. Vidare angavs det vara en viktig uppgift för utredningen att åstadkomma en komplettering och koordination av redan vunna utredningsresultat. Med hänsyn till att en dylik utredning även torde komma att beakta de spörsmål, som beröras i den nu föreliggande motionen, kan styrelsen icke tillstyrka förslaget om den av motionärerna ifrågasatta utredningen utan begränsar sig till att uttala en förhoppning om att den av riksdagen begärda utredningen kommer till stånd. I samband härmed vill styrelsen framhålla, att det synes värdefullt att utredningen verkställs i samarbete med de ekonomiska, statistiska och ekonomiskt-geografiska institutionerna vid universitet och högskolor.

Statistiska centralbyrån erinrar om att det ämne, som beröres i nämnda motion, varit föremål för riksdagens uppmärksamhet i samband med väckta motioner av i allt väsentligt samma innebörd som den nu förevarande motionen. Centralbyrån hänvisar till sitt förut avgivna yttrande i ämnet ävensom till sin berättelse »Befolkningsrörelsen, översikt för åren 1931—1940» (jfr särskilt sid. 63^x—72^x), ävensom till 1941 års befolkningsutrednings »Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan» (SOU 1945:

53; jfr särskilt kap. IV) samt 1942 års jordbrukskommittés utredning rörande »Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft» (SOU 1944: 65). Byrån anför vidare, att hithörande frågor torde med all säkerhet komma att upptagas till ingående behandling även i samband med 1945 års folkräkning samt att, enär riksdagen så sent som i anledning av år 1944 väckta motioner hos Kungl. Maj:t anhållit om översyn och samordnande av verkställda eller pågående utredningar, som beröra landsbygdens avfolkning, i syfte att därigenom snarast möjligt erhålla en plan, utvisande i vilken ordning erforderliga åtgärder mot denna befolkningsrörelse böra vidtagas, ävensom om framläggande av förslag till sådana åtgärder på området, som i första hand måste komma till utförande, det kunde ifrågasättas, huruvida någon riksdagens åtgärd i anledning av nu förevarande motion erfordras.

Arbetsmarknadskommissionen anför i huvudsak följande.

Den offentliga arbetsförmedlingen har under krigsåren medverkat i olika regleringar. Så långt möjligt ha därvid tvångsåtgärder sökt undvikas. Under åren 1942—1945 ha emellertid i lagen om tjänsteplikt givna föreskrifter om arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser varit tillämplade i viss utsträckning. Med hänsyn bland annat till faran för en alltför stark övergång av arbetskraft från jordbruks- och skogsarbete till byggnads- och anläggningsverksamhet utfärdades den 29 maj 1942 kungörelse om arbetsförmedlingstvång för torvhantering m. m. (nr 267) samt den 19 juni 1942 kungörelse om arbetsförmedlingstvång för byggnadsverksamhet m. m. (nr 563). I dessa författningar föreskrevs viss prioritet i fråga om arbetssökande till jordbruk och skogsbruk framför torvhantering samt för jordbruk och skogsbruk framför byggnads- och anläggningsarbeten. Ingen av dessa av krisförhållandena betingade regleringar äger numera bestånd i denna form. För byggnadsarbete har regleringen på detta område omändrats till en direkt tillståndslagstiftning. Erfarenheterna i fråga om tillämpningen av arbetsförmedlingstvång ha utvisat, att dylika tvångsföreskrifter alstra en betydande irritation och jämväl äro svåra att effektivt tillämpa.

Med hänsyn härtill anser sig kommissionen bestämt böra avstyrka motionärernas förslag att vid anställning av arbetskraft i Stockholm stadga arbetsförmedlingstvång liknande det, som i vissa yrken kommit till användning under kristiden.

Kommissionen vill i detta sammanhang meddela, att sedan industriföretag hos arbetsmarknadsorganen anhållit om upplysningar och råd angående den lokala tillgången på arbetskraft, har arbetsmarknadskommissionen börjat bedriva rådgivande verksamhet i fråga om industriens lokalisering. Därvid har överenskommelse träffats mellan arbetsmarknadskommissionen och industriens produktionsråd om regelmässigt samarbete. Erfarenheterna från den verksamhet, varom här är fråga, ge vid handen, att på detta om-

råde stora möjligheter föreligga för en fruktbringande samverkan mellan arbetsmarknadsorganen och näringslivet.

Kommissionen vill särskilt framhålla, att förslag lämnats till industrier om deras förläggande i mindre städer och samhällen i sådana fall, då den lokala tillgången på arbetskraft och andra faktorer, såsom tillgång på industritomter, elektrisk kraft, kommunikationer etc., motiverat detta. Den rådgivningsverksamhet, som sålunda inletts i fråga om industriens lokalisering, har kommissionen för avsikt att fortsätta och förväntar, att genom densamma en del av motionärernas önskemål skola kunna tillgodoses.

Beträffande den i motionen föreslagna utredningen vill kommissionen slutligen framhålla, att frågan om »landsbygdens avfolkning» tidigare varit föremål för utredning, samt erinra om de utredningar, som pågå inom 1942 års jordbrukskommitté och norrlandskommittén. Därest en ytterligare utredning skulle anses böra komma till stånd, borde densamma enligt kommissionens uppfattning bland annat inriktas på regionplanering för näringslivets utveckling.

Befolkningsutredningen erinrar om att det problem, som motionärerna ha upptagit till behandling, den fortskridande flykten från landsbygden och den tilltagande urbaniseringen, har tidigare varit föremål för befolkningsutredningens uppmärksamhet samt att utredningen i enlighet med denna sin uppfattning särskilt vinnlagt sig om framläggandet av sådana förslag, vilkas syfte varit att i väsentlig grad tillgodose landsbygdens behov. Befolkningsutredningen erinrar sålunda om utredningens förslag om social hemhjälp, bättre förlossningsvård, skolmåltider, vila och rekreation för husmödrar och barn etc.

Utredningen anför vidare, att den dock är medveten om att ännu åtskilliga åtgärder måste vidtagas för att landsbygdens befolkning i största möjliga utsträckning skall komma i åtnjutande av de förmåner städernas invånare få del av. Bostadsförbättringsverksamheten på landsbygden måste sålunda fortsättas, vatten och avlopp, värmeledning, badmöjligheter och, där det ännu saknas, elektriskt ljus måste i framtiden höra till standardutrustningen även på landsbygden. Det synes sannolikt, att olika kollektiva anordningar ha en stor uppgift att fylla. Gemensamma tvättstugor böra sålunda åstadkommas i allt större antal på landsbygden liksom samlingslokaler och bygdegårdar.

Det är enligt befolkningsutredningens mening en angelägenhet av högsta vikt, att levnadsstandarden höjes för den landsbygdsbefolkning, som erfordras för landsbygdsnäringsarnas rationella skötsel. Däremot måste utredningen bestämt avvisa att såsom mål för statsmakternas handlande den normen uppställas, att flykten från landsbygden till varje pris måste stoppas. Även om en höjning av landsbygdsbefolkningens ekonomiska, sociala

och kulturella standard kommer till stånd inom det närmaste årtiondet, kommer sannolikt utflyttningen från jordbruket trots detta att fortsätta.

Den snabba expansionen av svensk industri under 1930-talet hade som en av sina förutsättningar den rikliga tillgången på ung rörlig arbetskraft. Under de närmaste åren kommer tillgången på ung arbetskraft att krympa samman kraftigt. Antalet ungdomar i åldern 15—20 år 1930 var sålunda cirka 560 000, men 1950 torde samma siffra vara allenast 404 000. Denna minskning kommer att i hög grad försvåra arbetskraftens rörlighet. Uppkomsten av nya industrier sker betydligt lättare i ett samhälle, där det finns gott om ungdomar, som ta risken av att söka sitt uppehälle på andra orter än hemorten eller som ännu inte bestämt sig för ett visst yrke. Den minskade tillgången på ung arbetskraft innebär därför allvarliga hinder för att en fortsatt snabb expansion av näringslivet skall vara möjlig.

Industrialiseringen och urbaniseringen kunna dock ännu inte på långt när anses avslutade, och eftersom vi icke längre kunna räkna med en ökning av arbetskraftstillgången, måste en utveckling av industrien och övriga stadsnäringsar medföra en motsvarande minskning av arbetskraft på andra områden. Problemet för de närmaste årtiondena torde därför närmast gälla hur mycket folk jordbruket kan avstå till stadsnäringsarna utan en nedgång av jordbruksproduktionen eller sociala och ekonomiska vådor för den kvarblivande jordbruksbefolkningen. Man förutsätter därvid att den rationaliseringsprocess, som pågår inom det svenska jordbruket, skall fortsätta. Vid undersökningar, som gjorts angående dessa frågor, har man räknat med en minskning av arbetsåtgången inom jordbruket med 1 % per år, möjligen rent av 1½ % under de närmaste 5-årsperioderna. Med hänsyn till att avflyttningen under senare år redan lett till en stark uttunning av de yngre åldrarna inom jordbruket inom vissa landsdelar samt att en sådan lokal ojämnhet kommer att ytterligare skärpas vid en fortsatt avflyttning från jordbruket torde dock en bestämd gräns relativt snart uppnås för den framtida minskningen av jordbruksbefolkningen, om man skall undvika katastrofala följder för denna näring i form av en extrem »förgubbning».

Enligt befolkningsutredningens mening påkalla dessa problem självfallet statsmakternas prövning, och utredningen har redan tidigare uttryckt den åsikten, att statsmakterna böra framlägga ett konkret handlingsprogram för jordbruksplaneringen, uppgjort med hänsyn till angelägenhetsgraden bl. a. för att möta den avsevärda minskning av jordbruksbefolkningen, som måste motses de närmaste årtiondena. Utredningen anser det emellertid uteslutet, att en dylik planering måste taga sig sådana uttryck såsom inflyttningsförbud till städerna samt arbetsförmedlingstvång i Stockholm, vilket ifrågasatts av motionärerna. Självfallet påkalla dock de för industrier och expanderande städer speciella lokaliserings- och planeringsfrågorna särskild uppmärksamhet. Bristen på arbetskraft gör det emellertid

numera till ett nödtvång för industrierna att ägna dessa frågor en ingående prövning. Åstadkommandet av ökad rörlighet både inom industrien och hos arbetskraften måste bli en av den ekonomiska politikens viktigaste angelägenheter under den närmaste tiden. En intim samverkan mellan samhälle och enskilt näringsliv måste komma till stånd, varvid särskilt bör observeras, att samhällets utbyggande av kommuner, arbetsförmedling, undervisningsväsendet, framför allt yrkesundervisningen, måste ta sikte på de speciella problem, som sammanhånga med knappheten på ung arbetskraft.

Vid utforskningen av åtgärderna för ökande av rörligheten inom näringslivet bör särskild uppmärksamhet ägnas åt de risker för en snedvridning av samhällsutvecklingen, som de ojämna könsproportionerna inom olika delar av landet vålla. Anhopningen av typiska kvinnoindustrier på en ort bör sålunda om möjligt undvikas.

Motionärerna ha hemställt om en utredning bl. a. av de förhållanden, vilka sammanhånga med befolkningsfördelningen dels mellan landsbygd och stadsbygd och dels mellan städer och samhällen av olika storlek. Befolkningsutredningen vill i detta sammanhang erinra om den mängd undersökningar kring dessa frågor, vilka redan företagits eller som äro under utarbetande. Förutom den fortlöpande befolkningsstatistiken samt de resultat, vilka den på befolkningsutredningens initiativ igångsatta 1945 års folkräkning kommer att uppvisa rörande just befolkningsfördelningen mellan landsbygd och städer, kan här erinras om t. ex. befolkningskommissionens 1938 avlämnade betänkande om landsbygdens avfolkning (SOU 1938: 15), utredningar angående Norrlands näringsliv (SOU 1943: 39) samt jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft (SOU 1944: 65). Härtill komma de befolkningsundersökningar, som utförts och utföras vid de statistiska institutionerna vid våra universitet och högskolor. I befolkningsutredningens betänkande »Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan» (SOU 1945: 53) redovisas även undersökningar kring frågorna om befolkningsfördelningen. Docent Ingvar Svennilson och fil. lic. Gösta Ahlberg ha nyligen inom Industriens utredningsinstitut utfört en undersökning om »Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen», där den svenska arbetskraftsbalansen blivit föremål för ingående analys. Inom norrlandskommittén utföras dessutom specialundersökningar angående de norrländska arbetskraftsproblemen.

Med hänsyn till de omfattande undersökningar, som sålunda redan utförts och utföras angående befolkningsförhållandena på landsbygden samt arbetskraftsfördelningen mellan stad och land, torde det vara tveksamt om ytterligare utredningar kunna kasta nytt ljus över dessa problem. Men varje sakkunnigt ledd och utförd undersökning rörande näringslivet och därmed även befolkningens lokalisering är självfallet av stort intresse.

Befolkningsutredningen vill i detta sammanhang anmäla, att den inom en

nära framtid har för avsikt att föreslå inrättandet av ett permanent organ i och för ärenden kring befolkningsfrågan och befolkningspolitiken. Ett av detta organs uppgifter skulle bl. a. vara att följa befolkningsutvecklingen såväl för landet i dess helhet som lokalt och taga initiativ till undersökningar kring dessa frågor.

1942 års jordbrukskommitté anför följande.

Frågan om de åtgärder, som böra vidtagas för att förhindra en ur allmänna synpunkter olämplig uttunning av landsbygdens befolkning, måste enligt jordbrukskommitténs uppfattning ägnas stor uppmärksamhet från statsmakternas sida. Jordbrukskommittén kommer även att i det principbetänkande angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken, vilket jordbrukskommittén beräknar kunna avlämna före sommaren, beröra denna fråga. Då densamma står i synnerligen intimt samband med frågan om utformningen av riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken, synes emellertid, i avbidan på att dessa riktlinjer skola fastställas av statsmakterna, någon särskild utredning angående befolkningsfördelningen mellan landsbygd och stadsbygd för närvarande ej böra igångsättas.

Norrlandskommittén erinrar om att befolkningen under det senaste århundradet starkt ökats i Norrland, procentuellt starkare än i landet i övrigt. Denna tendens har gjort sig gällande även under de senare decennierna. Härmed sammanhänger, att utvecklingen av den produktiva befolkningen i Norrland, trots en betydande utflyttning till övriga landet, kunnat hålla jämna steg med utvecklingen i de södra och mellersta landsdelarna. Inom Västerbottens och Norrbottens län har befolkningen i de produktiva åldrarna vuxit särskilt kraftigt.

Kommittén anför vidare: Sedan den produktiva jordbruks- och skogsbruksbefolkningen under de senare decennierna gått tillbaka i övriga Sverige, har den inom Norrland icke minskats utan tvärtom närmast ökats. Detta senare gäller särskilt de båda nordligaste länen. Vad åter angår övriga näringsgrenar har den produktiva befolkningen inom dessa under tidsperioden 1910—1940 tillvuxit ungefär lika starkt i Norrland som inom landet i övrigt. Särskilt stark har utvecklingen varit i Västerbottens och Norrbottens samt Jämtlands län.

Utvecklingen inom näringsgrenarna utanför jordbruket och skogshuket har inom Norrland, liksom annorstädes, verkat i riktning mot en viss koncentration av bosättningen.

Utvecklingen mot en koncentration av bosättningen under tidsperioden 1930—1940 har närmast varit något starkare i Norrland än i landet i övrigt. Koncentrationen har emellertid ej nått på långt när lika långt i Norrland, sett i dess helhet, som i övriga landet. Inom Norrland har koncentrationen nått längre i Gävleborgs och Västernorrlands län i andra län.

Fördelningen av befolkningen mellan landsbygd och tätorter måste till stor del bliva beroende av utvecklingen inom jordbruksnäringen, vilken ju så gott som helt är förlagd till rena landsbygden. En förbättrad lönsamhet för jordbruket är ägnad att motverka övergång därifrån till andra näringar. Men å andra sidan leder den rationalisering, som utgör en av förutsättningarna för jordbrukets utveckling, till en begränsning av behovet av arbetskraft inom jordbruket. För särskilt nordligaste Norrlands del kan emellertid denna senare tendens motvägas av att goda nyodlingsmöjligheter finnas inom vissa delar av ifrågavarande områden.

Även såvitt gäller skogsbruket har dess arbetskraft hittills så gott som helt haft sin bosättning på den mera spridda landsbygden. Med hänsyn till den kombination mellan jordbruk och skogsarbete, som är vanlig icke minst inom Norrland, torde en stor del av skogsarbetarbefolkningen även framgent komma att vara bosatt på landsbygden. Emellertid torde det kunna ifrågakomma att, där förutsättningarna för jordbruk äro mindre goda och användning finnes för arbetare, sysselsatta hela året inom skogsbruket, till dessa upplåtas bostadslägenheter utan samband med jordbruk. Härvid skulle bostadslägenheterna kunna förläggas i anslutning till mer eller mindre samlad bebyggelse. Även vid utläggning av arbetarsmåbruk, kronotorp eller andra mindre jordbruk torde en viss koncentration av bebyggelsen ofta vara möjlig.

Bland näringarna är det emellertid närmast industrien och hantverket, som kunna ha fördelar, bland annat ur arbetskrafts- och avsättningssynpunkt, av en förläggning till tätorter eller eljest mera samlad bygd. På samma gång bilda särskilt större industriföretag ofta utgångspunkt för befolkningsanhopningar.

En samlad bebyggelse kan erbjuda fördelar ur flera synpunkter. Kostnaderna för vägar, gemensamma ledningar m. m. kunna ofta begränsas. Ökade förutsättningar finnas för ändamålsenliga anordningar i fråga om kommunikationer, sjukvård, brandskydd m. m. samt ej mindre med avseende å skolförhållanden. Överhuvud taget har den samlade bebyggelsen och särskilt något större tätorter helt andra möjligheter än den rena landsbygden att tillgodose olika gemensambetsbehov. På grund av det här sagda och då den mångenstädes i nordliga Sverige mycket spridda bebyggelsen visat sig i hög grad försvåra anordningar för höjande av den ofta låga levnadsstandarden där, har kommittén för sin del ej skäl att förorda åtgärder, som motverka en viss koncentration av bebyggelsen, utan finner kommittén fastmera en sådan utveckling kunna ligga i den norrländska befolkningens och det norrländska näringslivets intresse. Kommittén torde i senare sammanhang återkomma till vissa frågor berörande lokaliseringen av näringsliv och bebyggelse inom Norrland.

Vad åter angår den i remitterade motionen påtalade utvecklingen mot

en överdriven befolkningsanhopning till ett fåtal mycket stora städer, och särskilt till Stockholm, är även kommittén av den uppfattningen att en dylik utveckling kan medföra vissa vådor och olägenheter. Då inom Norrland icke finnas några städer av den storlek, som här torde avses — den största staden i Norrland, nämligen Gävle, har omkring 40 000 invånare och nästa i ordningen omkring 27 000 invånare — kan storstaden i den form den påtalas i motionen för Norrlands del i praktiken knappast representeras av någon annan stad än Stockholm. Det ankommer icke på kommittén att här framlägga några allmängiltiga förslag för att motverka den dragningskraft huvudstaden utövar på landsbygdens samt å mindre tätorters och städers befolkning. Emellertid kan förtjäna nämnas, att de förslag, som kommittén i skilda sammanhang framlägger beträffande olika anordningar i Norrland på undervisningens, forskningens, sjukvårdens m. fl. områden, böra vara ägnade att i sin mån minska beroendet av de centrala institutionerna och därmed även reducera huvudstadens dragningskraft på respektive områden. I samma riktning torde verka en sådan utbyggnad och en sådan differentiering av näringslivet i Norrland, som kommittén eftersträvar.

Även om kommittén sålunda i viss utsträckning har anledning att i sitt arbete uppmärksamma tendensen mot en överdriven befolkningsanhopning till de största städerna, har kommittén likväl icke anledning motsätta sig, att därmed sammanhängande frågor, i den mån de icke i annan form äro under övervägande, göras till föremål för särskild utredning. Självfallet utgår kommittén från att denna utredning kommer att bliva förutsättningslös och icke bunden vid de vägar, som antytts i den remitterade motionen.

Bostadssociala utredningen: Det problem, som behandlas i motionen, nämligen den inrikes omflyttningen och särskilt flyttningen från landsbygden och mindre samhällen till de större städerna, har varit föremål för stort intresse från statsmakternas sida under det senaste decenniet. Direkt eller indirekt har denna fråga utifrån olika utgångspunkter behandlats av bland andra 1936 års befolkningskommission, 1941 års befolkningsutredning, 1940 års norrlandsutredning, 1942 års jordbrukskommitté samt av bostadssociala utredningen. Frågan har vidare ur olika synpunkter behandlats av Stockholms stads statistiska kontor i en utredning om Stockholms framtida utveckling samt av en rad enskilda institutioner och forskare; här skall endast nämnas »Social and economic aspects of Swedish population movements 1780—1933» och »Population movements and industrialization in Sweden 1895—1930», vilka undersökningar på 1930-talet utförts inom Stockholms högskolas socialvetenskapliga institution.

I vad det gäller den allmänna befolkningspolitiska bakgrunden synes sålunda motionärernas omdöme att »detta och de andra problem, som berörts, ha rönt ringa uppmärksamhet i Sverige», icke vara tillämpligt. Bo-

stadssociala utredningen delar emellertid den allmänna uppfattning, som synes utgöra utgångspunkten för motionärernas yrkande, nämligen synpunkten att de sociala, kulturella och ekonomiska problem, som följa av befolkningens och bebyggelsens koncentration till tätorter och särskilt till större städer bör bli föremål för fortsatt utredning. Härvid bör särskilt uppmärksammas behovet av samhällliga åtgärder i syfte att söka påverka lokaliseringen av industri och hantverk därhän, att vid sidan av rent företagsekonomiska faktorer även sociala och kulturella synpunkter beaktas. Utredningen ser emellertid detta problem främst som en fråga om att åstadkomma en effektiv och aktiv samhällsplanering.

Om bostadssociala utredningen således finner den problemställning, som motionärerna behandla, av stort intresse och väl värd fortsatt uppmärksamhet från statsmakternas sida, måste den starkt framhålla, att den knappast finner motionärernas sätt att presentera problemet lyckligt, deras tolkning av den pågående befolkningsutvecklingen i hög grad diskutabel samt deras förslag till åtgärder i syfte att åstadkomma en bättre avvägning av befolkningens fördelning över landet verklighetsfrämmande. Utredningen vill stödja dessa omdömen med några exempel. Motionärerna anför:

»Det ligger en allvarlig fara i denna uttunning av landsbygdens befolkning, både för dess ekonomiska, sociala och kulturella standard. — — — Utvecklingen har hittills gått i den riktningen att de stora städerna dragit till sig en oproportionerligt stor andel av landsbygdens flyttningsförlust. — — — Det framstår som nödvändigt att bromsa utflyttningen från landsbygden och hejda de större städernas allt snabbare tillväxt. Det kan icke vara förenat med ett rationellt handlande att hopa stora delar av befolkningen i ett fåtal storstäder.»

Dessa omdömen och slutsatser kan bostadssociala utredningen för sin del icke godtaga. Den hittillsvarande befolkningsutvecklingen, främst avfolkningen av landsbygden och koncentrationen av befolkning och bebyggelse till större städer och industriorter, har övervägande betingats av ekonomiska hänsyn, som icke utan vidare kunna förklaras vara ett uttryck för ett irrationellt handlande. Folkminskningen på landsbygden, om med landsbygden avses jordbruksbygden, har således varit en förutsättning för den stegring av levnadsstandarden, som ägt rum i vårt land för såväl stads- som landsbygdsbefolkningen.

Frågan om stadssamhällets tillväxt är ett ekonomiskt problem, främst sammanhängande med industriens lokalisering.

Huruvida det ur sociala och kulturella synpunkter är rationellt eller icke att sammanföra befolkningen i större städer torde för närvarande icke vara möjligt att bedöma; härför saknas erforderliga sociologiska och andra undersökningar. Att sociala problem kunna vara förenade med bebyggelsens koncentration till storstäder är emellertid givet; utredningen återkommer

till denna synpunkt nedan. Motionärernas påstående att »storstäderna» dragit åt sig en oproportionerligt stor del av tätorternas flyttningsvinst kan näppeligen bli mer än ett påstående. I motionen utsäges heller icke vad man menar med »större» städer. Ur internationell samhällsbildningssynpunkt torde samtliga svenska städer, möjligtvis med undantag av Stockholm, vara att betrakta som mindre städer.

Bostadssociala utredningen vill emellertid understryka, att den delar den mening, som kommer till uttryck på olika ställen i motionen, att näringslivets och bebyggelsens lokalisering bör föranleda fortsatta fördjupade utredningar. Utredningen hänvisar till den diskussion av olika frågeställningar, som framlagts i en av utredningens ledamöter, arkitekten Uno Åhrén, författad uppsats, vilken fogats som bilaga till bostadssociala utredningens slutbetänkande del I och betitlats »Ett planmässigt samhällsbyggande».

Beträffande motionärernas förslag till åtgärder kan i anslutning till vad som redan anförts framhållas följande.

Föreställningen att »endast en kraftig utveckling av jordbruk och skogsbruk samt hantverk och småindustri på landsbygden kan åstadkomma en bättre avvägning av folkmängden på städer och landsbygd», måste i nuvarande läge betecknas som verklighetsfrämmande. De praktiska konsekvenserna av att stoppa flyttningsströmmen från jordbruket till stadsnäringarna eller att vända strömmen i motsatt riktning skulle knappast vara godtagbara. Det svenska jordbruket kan knappast inrymma mera folk än nu, där est jordbrukarnas och lantarbetarnas levnadsstandard skall kunna erhålla en ur många synpunkter erforderlig förhöjning. Tvärtom förutsätter en rationalisering av jordbruksdriften en viss minskning av den däri använda arbetskraften. Ingen torde väl vilja påstå, att de fördelar, som lantlivet ur åtskilliga synpunkter har att bjuda i jämförelse med tätorterna, skulle motivera ett bibehållande eller rent av en sänkning av den låga levnadsstandard, som nu råder inom stora delar av landsbygdsbefolkningen.

Ur ekonomiska synpunkter synas möjligheterna att förlägga industri och hantverk till landsbygden vara begränsade. En decentralisering av industri och hantverk till landsbygden skulle emellertid, om den överhuvud taget vore möjlig att genomföra, sannolikt skapa nya problem ur samhällsbildningssynpunkt. Landsbygdens bebyggelseproblem är koncentrerat till frågan om hur man skall inom en rimlig kostnadsram skapa goda landsbygds-samhällen för den befolkning, som stannar i jordbruket och som det är rationellt att söka hålla kvar. Mycket stora insatser av allmänna medel lära komma att erfordras för att förse dessa jordbrukssamhällen med de behövliga praktiska och kulturella anordningarna. Det kan vidare anmärkas, att små stadssamhällen — säg med mindre än 2 000 invånare — ofta äro behäftade med nackdelar ur samhällsbildningssynpunkt, de kunna icke hålla sig med en utrustning av kulturella institutioner, samlingslokaler, kollek-

tiva serviceanläggningar som tvättstugor, lekskolor etc., som stå i nivå med vad större stadssamhällen kunna bära och vad människorna i nutidens kultursamhällen borde kunna fordra.

Enligt bostadssociala utredningens uppfattning krävas för här berörda frågors lösning dels en fördjupad forskning i hithörande samhällliga och jordsociala frågor, dels en effektivisering av planeringsverksamheten.

Svenska stadsförbundets styrelse anför, att styrelsen icke är i tillfälle att ingå på någon närmare diskussion av de många synpunkter, som i denna motion framförts rörande frågan om befolkningsfördelningen dels mellan landsbygd och stadsbygd och dels mellan städer och samhällen av olika storlek. I åtskilliga avseenden är styrelsen av annan mening än den motionärerna uttalat och vill särskilt varna mot den starka begränsning av näringsfriheten, som vissa i motionen ifrågasatta åtgärder skulle innebära. Styrelsen kan emellertid instämma med motionärerna i att hithörande spörsmål äro av den stora vikt och betydelse, att utredning därom är önskelig. Delvis sammanfalla dessa spörsmål med frågor, som berörts i motioner vid förra årets riksdag om samhällsplanering och kontroll av markens användning, ehuru väl problemen nu icke behandlats ur samma synvinkel som i dessa motioner. En utredning i anledning av nu förevarande motion torde fördenskull böra ske i kontakt med den utredning, som nämnda motioner i föl föranlett riksdagen att begära.

Sveriges industriförbund anför:

Motionärerna anse det synnerligen angeläget, att verksamma åtgärder med det snaraste vidtagas för att bromsa flykten från landsbygden, enär den pågående minskningen av landsbygdens befolkning innebär en allvarlig fara för dennas ekonomiska, sociala och kulturella standard. Framför allt bör de större städernas allt snabbare tillväxt hejdas, då dessa dragit till sig en oproportionerligt stor andel av landsbygdens flyttningsförlust. Det synes därför motionärerna lämpligt att staten och näringslivet ena sig om att förlägga institutioner och industrier till andra orter än de största städerna. Motionärerna ifrågasätta, om man ej för att nå ett snabbt resultat borde stadga arbetsförmedlingstvång vid anställning av arbetskraft i Stockholm efter liknande grunder som under kriget kommit till användning inom vissa yrken. Genom en sådan åtgärd skulle man på ett smidigt sätt få kontroll över arbetsmarknaden och på så sätt reglera inflyttningen. Ett dylikt system skulle — framhålla motionärerna — även få en indirekt verkan därigenom att vetskapen om dessa besvärligheter skulle dämpa lusten att flytta till Stockholm.

Beträffande den av motionärerna ifrågasatta åtgärden att införa arbetsförmedlingstvång vid anställning av arbetskraft i Stockholm vill förbundet framhålla, att de under kriget vidtagna regleringsåtgärderna beträffande

arbetskraften i stort sett kunnat genomföras utan tvångsåtgärder. För att förhindra att avgången från jordbruks- och skogsarbete till byggnads- och anläggningsverksamhet bleve alltför stark infördes emellertid under våren 1942 arbetsförmedlingstvång för torvhantering och byggnadsverksamhet, innebärande prioritet i fråga om arbetssökande till jordbruk och skogsbruk framför torvhantering samt byggnads- och anläggningsverksamhet. Det borde icke råda någon tvekan om att denna tvångsreglering medförde betydande olägenheter och skapade stor irritation. Den har också numera upphävts.

Det skulle vara synnerligen olyckligt att nu — då kriget är slut och vi äro på väg mot mera normala förhållanden — införa en tvångsreglering för arbetskraften. En dylik åtgärd skulle innebära ett starkt ingrepp i den personliga friheten och kan anses motiverad endast under exceptionella förhållanden. Därtill kommer, att det prövningsförfarande, en sådan tvångsreglering kräver, måste bli mycket besvärligt och förutsätta en stor administrativ apparat. Förbundet vill därför avstyrka införandet av arbetsförmedlingstvång i Stockholm.

Vad gäller frågan om förläggning av nya industrier till mindre städer och samhällen må erinras om att industriförbundet och Svenska arbetsgivareföreningen gemensamt tillsatt ett särskilt organ, Industriens produktionsråd, vilket bl. a. har till uppgift att bedriva en rådgivande verksamhet i lokaliseringsfrågor. Företag och enskilda personer kunna vända sig till rådet för att erhålla förslag på lämpliga orter för förläggning av en planerad industrianläggning. Samarbete upprätthålles vid lösandet av dessa uppgifter med statens arbetsmarknadskommission, som genom de lokala arbetsmarknadsorganen har möjlighet att lämna värdefulla upplysningar om bl. a. tillgången på arbetskraft på olika orter. Här har sålunda en samverkan emellan statliga myndigheter och näringslivet redan kommit till stånd.

Med hänsyn till de aktuella och för ganska lång tid framåt bestående svårigheterna att tillgodose behovet av arbetskraft i de största städerna har rådet i sina förslag på lämpliga förläggningsplatser fäst företagets uppmärksamhet på sådana mindre orter, där den lokala tillgången på arbetskraft, kommunikationsförhållanden m. m. skapar förutsättningar för en industriell verksamhet. Hos industriföretagen själva synes för närvarande föreligga en viss tendens att vid genomförandet av utvidgningar och uppbyggnaden av nya tillverkningar söka sig bort från storstäderna till trakter, som ej äro lika starkt industrialiserade.

Beträffande den i motionen föreslagna utredningen vill förbundet slutligen påpeka, att flykten från landsbygden och därmed sammanhängande frågor redan belysts i en rad undersökningar. Här må nämnas Nyrenius: Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft (S. O. U. 1944: 65), Wahlund:

Medan patienten väntar (Stockholm 1944) samt Ahlberg & Svennilson: Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen (Stockholm 1946). Sedan materialet från 1945 års folkräkning blivit bearbetat, torde värdefulla bidrag kunna erhållas till belysande av frågan om befolkningens flyttningar såväl i regionalt hänseende som mellan olika yrkesgrenar. Såväl 1942 års jordbrukskommitté som norrlandskommittén har därjämte sin uppmärksamhet inriktad på dessa problem. Ytterligare undersökningar på hithörande område kunna icke för närvarande anses motiverade.

Under hänvisning till vad ovan anförts får förbundet hemställa, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Sveriges lantbruksförbund anför följande:

I likhet med motionärerna finner förbundet det synnerligen angeläget, att den pågående utvecklingen på ifrågakvarande område, innebärande en årlig flyttningsförlust för landsbygden, som beräknas uppgå till 25 000 à 30 000 personer, och ett motsvarande inflyttningsöverskott i stadssamhällen, i främsta rummet de större städerna, så snart som möjligt ledes in i sundare banor. Förbundet vill därför varmt förordna åtgärder i syfte att hejda flykten från landsbygden och begränsa städernas och särskilt storstädernas tillväxt genom inflyttning. Beträffande de metoder, som därvid böra komma till användning, har förbundet emellertid en fråga från motionärernas delvis avvikande åsikt.

Det strider enligt förbundets mening mot demokratiska principer och rättskänsla att tillgripa tvångsåtgärder, såsom inflyttningsförbud och arbetsförmedlingstväng, för att hindra befolkningens fria anpassning och naturliga strävan efter bättre levnadsvillkor. Att begränsa medborgarnas rätt att välja arbetsplats och miljö kan varken på kort sikt eller i längden medföra några fördelar ur samhällets synpunkt. Det är icke på detta plan, som åtgärderna böra sättas in. Man måste i stället inrikta sig på att skapa de ekonomiska och sociala betingelser på landsbygden och i de små samhällena, som krävas för att dessa skola kunna hävda sig gentemot storstäder och övriga stadssamhällen i konkurrensen om den fria arbetskraften. Att denna metod icke kan förväntas lämna stora och genomgripande resultat på kort sikt är beklagligt men får icke tillåtas undanskymma det faktum, att man endast genom att på detta sätt gå till botten med problemen kan lösa dem på ett ur samhällets och medborgarnas synpunkt tillfredsställande sätt. Uppgiften bör således enligt förbundets mening vara att skänka landsbygden och småsamhällena denna ekonomiska och sociala konkurrenskraft. Förbundet vill här nedan anföra några av de viktigaste vägar, som leda till detta mål.

Den närmast till hands liggande vore en förbättring av jordbrukets lönsamhetsvillkor i sådan utsträckning, att reallönen för en i jordbruket arbetande person, vare sig han är lantarbetare eller självständig företagare, kan

bringas upp till samma nivå som reallönen för en industriarbetare eller småföretagare.

Decentralisering av företagsamheten och speciellt av industriens lokalisering, varigenom ökade försörjningsmöjligheter och rikare arbetstillfällen kunde erbjudas på landsbygden och i småsamhällena åt den icke jordbrukande lantbefolkningen, är ett annat medel att nå detta mål.

Den tendens att förlägga de ekonomiska, politiska och kulturella institutionerna till de stora städerna, främst Stockholm, som av motionärerna påtalas, är sålunda svårare att hindra än den ur såväl privat- som samhälls-ekonomisk synpunkt omotiverade och skadliga koncentrationen av industrierna till samma centra. Att dessas administrativa organ förläggas till storstäder är ingalunda alltid av behovet påkallat; ännu starkare skäl tala för att själva produktionen förläggas till områden, där även efter önskvärd utjämning vissa omkostnader, särskilt tomtvärden etc., äro låga. Genom en dylik decentralisering skulle således icke blott landsbygdens utan i många fall även företagens egna intressen tillgodoses. Bland annat med hänsyn härtill synes emellertid även härvidlag frivilligt samarbete mellan statliga myndigheter och enskilda företag vara att föredraga framför de av motionärerna ifrågasatta tvångsåtgärderna.

En jämsides med de båda nu angivna strävandena fortgående förbättring av bostadsförhållandena och den sociala och kulturella omvårdnaden på landsbygden skulle å ena sidan underlätta genomförandet av den differentiering av landsbygdens näringsliv, som eftersträvas, och å den andra möjliggöras och stärkas av denna utveckling. En dylik förbättring är därjämte måhända den bästa vägen att på relativt kort sikt åstadkomma en minskning i den pågående folkvandringen från landsbygden.

Med hänvisning till ovan anförda synpunkter får förbundet för sin del tillstyrka bifall till motionärernas förslag, att riksdagen i skrivelse till Konungen måtte anhålla om utredning av hithörande förhållanden.

Riksförbundet landsbygdens folk.

Motionens syfte synes oss i hög grad beaktansvärt. Uttunningen av befolkningen på landsbygden har redan fortskridit så långt, att tydliga sociala och näringspolitiska skadeverkningar framträtt. Fortsätter denna uttunning i samma takt som hittills, komma dessa skadeverkningar att bli än större. Samtidigt har inflyttningen till de större städerna tagit sådana proportioner att ekonomiska och sociala skadeverkningar även där börjat framträda. Det torde därför som motionärerna framhållit vara av stort intresse för landet att dessa tendenser till allt för stor uttunning av befolkningen på vissa ställen och allt för stor anhopning på andra motarbetas.

Huruvida detta i någon större utsträckning kan göras medelst inflyttningsförbud, arbetsförmedlingstvång eller andra tvångsåtgärder torde vara högst tvivelaktigt.

Det i verkligheten effektivaste sättet torde vara att göra de ekonomiska och sociala förhållandena lika eller mera lockande på landsbygden än i städerna. Under den förflutna tiden har det varit tvärtom så att man otillbörligt gynnat städerna på landsbygdens bekostnad, varvid dyrortsgrupperingen varit det starkast verkande medlet. Ett högre inkomstläge — högre ju större städerna ha blivit — har lockat folket till städerna. Företagsamheten har dragits dit på grund av lägre skatter och förmånligare priser i driftsförnödenheter t. ex. elkraft och dylikt.

Om den för storstäderna förmånliga dyrortsgrupperingen slopades och förmånerna för företagsamheten där togs bort, skulle snart den önskvärda decentraliseringen och folkutflyttningen följa, varvid statsbidrag eventuellt i viss mån kunde lämnas till utflyttningen. Avflyttningen från landsbygden och dess samhällen skulle i vart fall säkerligen snabbt stoppa upp, när storstäderna icke längre lockade med ekonomiska fördelar.

Med understrykande av vad ovan anförts instämman vi i motionens motivering och syfte.

I den mån det berörda problemet icke redan är föremål för behandling i någon av de redan pågående statliga utredningarna tillstyrka vi motionärernas hemställan att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om att det göres till föremål för en skyndsam särskild utredning, varvid bör anföras som önskemål att i detta utredningsorgan landsbygden måtte bli representerat i proportionell grad, såväl bland utredningsmännen som bland sekretariatet eller särskilt tillkallade sakkunniga, så att inte storstadsintresset blir dominerande. I den mån redan pågående utredningar syssla med här berörda frågor hemställa vi, att motionen och yttrandena däröver måtte tillställas denna utredning för beaktande.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation erinrar om att frågan tidigare varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet och anför vidare:

Det undandrager sig organisationens bedömande, huruvida någon ny allmän utredning rörande dessa problem bör komma till stånd eller om erforderliga åtgärder redan kunna anses hava vidtagits därigenom att frågans utredning överlämnats till redan befintliga organ.

Vidkommande frågan om befrämjandet av hantverk och småindustri på landsbygden vill organisationen erinra om det uppdrag, som lämnats de jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 15 juni 1945 tillkallade sakkunniga rörande möjligheterna att främja hantverkets och småindustrins utveckling (småföretagsutredningen). Berörda utredning har den 4 februari 1946 avgivit »Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder» (statens offentliga utredningar 1946: 22). Redan i nu angivna betänkande har utredningen enligt organisationens mening lämnat ett viktigt bidrag till diskussionen om möjligheterna att ytterligare utveckla hantverket

och småindustrin på landsbygden, och det torde vara att förvänta, att utredningen i sitt fortsatta arbete skall i än högre grad ägna just dessa frågor sin uppmärksamhet. Med hänsyn härtill synes någon särskild utredning rörande befrämjande av hantverket och småindustrin på landsbygden icke vara erforderlig.

Organisationen vill slutligen erinra om att ett verksamt medel till befrämjande av småföretagsamheten på landsbygden otvivelaktigt är skapande av bättre möjligheter till yrkesutbildning därstädes. Enligt organisationens uppfattning hade den av kungl. överstyrelsen för yrkesutbildning föreslagna lagen om lärlingsutbildning inom hantverket (»Utlåtande och förslag till lag om lärlingsutbildning inom hantverket m. m. avgivet av överstyrelsen för yrkesutbildning den 7 februari 1945») utgjort ett verksamt medel för åstadkommande av en bättre yrkesutbildning inom hantverksföretagen på landsbygden. Berörda förslag har emellertid som bekant icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Vill man effektivt utveckla yrkesutbildningsmöjligheterna på landsbygden, torde det emellertid för hantverkets vidkommande vara ofrånkomligt, att frågan om införande av lagligt reglerad lärlingsutbildning upptages till förnyat övervägande.

I anledning av en av de tidigare motionärerna i ämnet till hans excellens herr statsministern sedermera riktad fråga huruvida och i så fall när regeringen ämnade igångsätta den utredning angående en fast planläggning av åtgärder att motverka landsbygdens avfolkning, som 1944 års riksdag begärde, har herr statsministern svarat följande:

»Spörsmålet om landsbygdens avfolkning rymmer egentligen två problemkomplex, varav det ena rör arbetskraftsförhållandena inom jordbruket och det andra befolkningsutvecklingen på landsbygden i övrigt. Ehuru förvisso dessa problem inbördes sammanhänga, äro de åtgärder, som kunna finnas erforderliga för en lösning av arbetskraftsfrågan inom jordbruket av helt annan natur än de, som kunna vidtagas exempelvis till främjande av annan ekonomisk verksamhet och till förbättring av de sociala förhållandena på landsbygden.

Vad den förstnämnda sidan av spörsmålet om landsbygdens avfolkning beträffar, kommer denna att bli föremål för prövning i samband med det förslag till riktlinjer för den framtida jordbrukspolitik som 1942 års jordbrukskommitté, enligt vad jag inhämtat, inom kort torde komma att framlägga. Den av jordbrukskommittén i särskild promemoria (SOU 1946: 18) förordade utvecklingsplaneringen på jordbrukets område torde vidare kunna bli grundläggande för bedömning av de åtgärder, som i de enskilda fallen inom olika områden av landet kunna erfordras i framtiden, i syfte att höja den ekonomiska standarden inom jordbruket och för åstadkommande av ett mera differentierat näringsliv på landsbygden.

Av betydelse för frågan om befolkningens kvarvarande på landsbygden torde jämväl vara det av småföretagsutredningen nyligen framlagda förslaget till ordnande av rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagsnämnder (SOU 1946: 22), vilket för närvarande är föremål för överbäggande inom regeringen.

I kommande förslag till åtgärder till förbättring av bostadsstandarden i fråga om egnahem på landsbygden torde även andra hithörande spörsmål vinna sin lösning.

Regeringen överbägger att närmare låta undersöka möjligheterna att i framtiden i ökad utsträckning förlägga nya företag till landsbygden som ett led i strävandena att bereda bättre utkomstmöjligheter för arbetskraften i hemorten och förhindra en alltför stark utflyttning av personer i arbetsför ålder till större städer och industrisamhällen.

Först sedan här antydda utredningar blivit verkställda och i vederbörlig ordning prövade, kan det vara lämpligt att föranstalta om en mera allmän översyn och därav föranledda kompletterande undersökningar.»

För egen del får *utskottet* anföra följande.

Utskottet.

I föreliggande motion har ånyo tagits upp frågan om vilka åtgärder, som från statsmakternas sida kunna vidtagas dels i avseende å de förhållanden, vilka sammanhänga med befolkningsfördelningen mellan landsbygd och stadsbygd och mellan städer och samhällen av olika storlek, dels ock beträffande de svårigheter, som föranledas av den fortsatta tillväxten av landets största städer. Såsom ett led i strävandena att hindra flykten från landsbygden har i denna motion för första gången framlagts förslag, att anställning av arbetskraft i Stockholm skulle underkastas arbetsförmedlingstvång.

I likhet med vad som anförts i den över motionen infordrade utredningen anser utskottet sig icke kunna tillstyrka införandet av ett dylikt arbetsförmedlingstvång. Visserligen har under de exceptionella förhållanden, som rått på arbetsmarknaden under krigstiden, nödvändiggjorts en viss tvångslagstiftning på området, men i och med att normalare förhållanden återinträtt har också densamma avvecklats. Vunna erfarenheter hava även otvetydigt visat, att denna tvångsreglering vållat betydande olägenheter i andra avseenden och skapat stark irritation bland berörda parter. Också av principiella skäl anser sig utskottet böra motsätta sig motionärernas förslag i denna del, enär detsamma skulle innebära ett intrång i den personliga friheten och näringsfriheten, som utskottet icke finner motiverat.

Överhuvud taget bör enligt utskottets förmenande frågan om tillgodo-seende av jordbrukets behov av arbetskraft ses i det vidare sammanhang, som avser beredande av skäliga ekonomiska och sociala villkor för landsbygdens folk. I den mån motionen berör dessa problem, sammanfalla utskottets synpunkter med motionärernas. Det är därför även enligt utskottets

mening angeläget, att erforderliga åtgärder i såväl befolknings- som näringspolitiskt hänseende genomföras så snart omständigheterna det medgiva. I detta sammanhang vill emellertid utskottet framhålla, att myndigheternas uppmärksamhet redan riktats på dessa frågors lösning vid upprepade tillfällen och i olika sammanhang under det senaste decenniet. Ett ej ringa antal utredningar äro för närvarande sysselsatta med skilda delar av detta spörsmål. Så kunna positiva förslag i ämnet väntas från 1942 års jordbrukskommitté och från småföretagsutredningen. Riksdagen har vidare så sent som åren 1944 och 1945 hos Kungl. Maj:t hemställt om samordnande och översyn av förefintliga utredningsarbeten på området ävensom vidtagande av närmare angivna åtgärder i syften, som i huvudsak sammanfalla med motionens. Denna fråga är dock fortfarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Med hänsyn till den vikt för vårt lands utveckling, som utskottet i likhet med ovannämnda års riksdagar tillmäter dessa spörsmål, utgår utskottet från att de sålunda från regeringen i utsikt ställda utrednings- och planeringsarbetena inom en närmare framtid komma till stånd samt att den av riksdagen uttalade önsknigen av en översyn och samordning av de olika utredningarna blir tillmötesgången. Då föreliggande motions innehåll i allt väsentligt — med det undantag, som ovan berörts — synes sammanfalla med föremålet för de utredningsarbeten, om vilka riksdagen sålunda tidigare hemställt eller som i övrigt för närvarande pågå, finner utskottet tillräcklig anledning ej föreligga att ifrågasätta anordnandet av särskild utredning i anledning av förevarande motion.

Under återopande av innehållet i de avgivna yttrandena och vad utskottet sålunda anfört samt vad i övrigt förekommit, får utskottet hemställa,

att motionen II:383 icke måtte föranleda någon andra kammarens åtgärd.

Stockholm den 5 juni 1946.

På utskottets vägnar:

L. O. SKANTZE.

Närvarande: herrar *Skantze, Hedqvist, Jonsson* i Malmgrava, fru *Svedberg*, herrar *Boman* i Stavsund, *Severin* i Gävle, *Persson* i Svensköp, *Engström, Nilsson* i Varuträsk och *Jansson* i Aspeboda.